

Nr 45

Utlåtande i anledning av motioner om ersättning av allmänna medel till vittne som åberopas av enskild part i brottmål.

I de likalydande motionerna I: 746 av fru *Grethe Lundblad m. fl.* och II: 862 av fru *Skantz m. fl.* hemställs »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte an hålla om översyn av rättegångsbalkens kap. 36 § 24 för prövning av möjligheter och regler för domstols fastställande av ersättning av allmänna medel till av enskild part i brottmål inkallat vittne».

Motionerna har remissbehandlats.

Vissa bestämmelser om ersättning till vittne i brottmål, m. m.

Bevisningen i brottmål m. m.

Först må här lämnas en kortfattad redogörelse för vissa regler om bevisningen i brottmål. Enligt 35 kap. 6 § rättegångsbalken ankommer det på parterna att sörja för bevisningen. Rätten äger emellertid, om det finnes erforderligt, självmant föranstalta om bevisning. Undantag härifrån finns då det gäller ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal. Enligt 35 kap. 7 § gäller, att om rätten finner, att omständighet, som part vill bevisa, är utan betydelse i målet eller att erbjudet bevis ej erfordras eller uppenbart skulle bliva utan verkan, må bevisningen ej tillåtas. Rätten äger ock avvisa erbjudet bevis, om bevisningen finnes med avsevärt ringare besvär eller kostnad kunna föras på annat sätt.

Rätten och parterna får kännedom om den bevisning, som i första rummet kan komma i fråga, genom vad som framkommit under förundersökningen. Regler om förundersökningen finns i 23 kap. rättegångsbalken. Under förundersökningen skall utredas, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot honom, samt målet så beredas, att bevisningen kan vid huvudförhandlingen föreläggas i ett sammanhang (2 §). Strävan är att göra förundersökningen så objektiv som möjligt. Enligt 4 § skall således vid förundersökningen ej blott de omständigheter som talar emot den misstänkte utan även de som är gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratas. Vidare skall — enligt 18 § — så snart det kan ske utan men för utredningen tillfälle lämnas den misstänkte och hans försvarare att taga kännedom om vad vid undersökningen förekommit samt att angiva den utredning de anser önskvärd och att eljest anföra vad de aktar nödigt (jfr prop. 1969: 114 i vilken föreslås ny utformning av denna bestämmelse).

Ersättning till vittne

Genom motionerna har aktualiserats dels frågan om vem som har att utgiva — eller förskottera — ersättning till vittne, som åberopas av enskild part i brottmål, dels ock frågan om vem som slutligen skall svara för sådan kostnad.

Den första frågan behandlas i 36 kap. rättegångsbalken. Enligt 24 § skall ersättning till vittne, som åberopats av enskild part, utgivas av parten. I andra fall, dvs. då åklagaren påkallat vittnets hörande eller då rätten självmant inkallat vittnet (se 35 kap. 6 §), skall ersättningen utgå av allmänna medel. Då det gäller ansvar för brott som ej hör under allmänt åtal, skall ersättningen i sistnämnda fall dock utgivas solidariskt av parterna. Rätten bestämmer vittnesersättningens storlek. Därvid skall ersättning, som skall utgivas av part, innefatta gottgörelse för nödiga kostnader till resa och uppehälle samt för tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt. Ersättning, som skall utgå av allmänna medel, fastställs av rätten enligt bestämmelser som Konungen meddelar. I detta hänseende gäller *kungörelsen den 13 maj 1966 om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.*

Enligt 36 kap. 25 § äger den som kallats till vittne i förskott erhålla ersättning för kostnader till resa och uppehälle. Förskott skall erläggas av den som har att utgiva ersättning till vittnet. Förskottets storlek bestäms av rätten.

Beträffande frågan om vem som slutligen skall svara för vittneskostnaden i brottmål meddelas bestämmelser i 31 kap. rättegångsbalken. I 1 § stadgas att om i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade dömes för brottet, skall han till statsverket återgälda bl. a. vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i arvode och ersättning till försvarare. Från denna regel ges för vissa fall undantag helt eller delvis. Det åligger rätten att självmant pröva huruvida kostnad som nu sagts skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Beträffande den tilltalades rätt att i händelse av frikännande dom utfå gottgörelse för av honom å rättegången nedlagda kostnader för försvarare och bevisning ges ett stadgande i 31 kap. 2 §. Där utsägs att om åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller om det eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill, rätten äger av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, dom eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Om åtal avvisas eller avskrivs äger den tilltalade, om skäl är därtill, erhålla ersättning för kostnad, som nu sagts.

Fri rättegång

Enligt *lagen om fri rättegång* som avser både tvistemål och brottmål kan fri rättegång beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången

förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

I fråga om vittneskostnad, som uppstår i mål, där en part åtnjuter fri rättegång, gäller att av allmänna medel utgå bl. a. kostnad för bevisning, som ej förebragts utan skäl, om kostnaden enligt lag skall utgivas av parten eller av parterna en för båda och båda för en.

Beträffande frågan om vem som slutligen skall svara för kostnad, som uppstått i mål där en part har fri rättegång, gäller, såvitt här är av intresse, i huvudsak följande.

Parten får inte förpliktas att gottgöra statsverket kostnad som enligt föreskrift i rättegångsbalken av allmänna medel utgått för bevisning varom rätten självmant föranstaltat. Rätten äger förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra, om parten under rättegången finnes kunna gälda kostnaderna för rättegången utan intrång i de medel, som är nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av hans underhållsskyldighet. Förklaras parten förlustig förmånen av fri rättegång, skall rätten när den skiljer målet från sig i regel förplikta parten att ersätta statsverket kostnaden för den fria rättegången. Han får då således betala kostnaden för de av honom åberopade vittnena.

Även efter rättegångens avslutande kan part som åtnjuter fri rättegång på särskild talan förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som enligt lagen utgått av allmänna medel. Som förutsättning för uttagande hos parten av denna kostnad gäller bl. a., att parten efter rättegångens avslutande finnes kunna gälda kostnaden utan intrång i de medel som är nödvändiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Talan får ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Motionerna

Motionärerna anför i huvudsak följande. Bestämmelserna i 36 kap. 24 § rättegångsbalken att ersättning till vittne, som åberopas av enskild part, skall utgivas av parten särskilt i brottmål kan medföra mindre tilltalande konsekvenser. Den situationen kan nämligen inträffa, att en tilltalad, som inte har fri rättegång men som likväl har bristande ekonomiska möjligheter att betala vittnesersättning, avstår från att inkalla ett vittne, som möjligen kan lämna upplysningar som är av avgörande betydelse för målets utgång. En annan situation är den, att parten inkallar vittnet och detta i sitt vittnesmål lämnar så viktiga uppgifter, att åtalet ogillas. Även i detta fall måste rätten hänvisa vittnet att uppbära sin ersättning av parten. I samband med målets slutliga avgörande finns visserligen vissa möjligheter att jämligt 31 kap. 2 § RB av allmänna medel tillerkänna parten ersättning för vittnets kostnader men för detta gäller att särskilda förutsättningar är uppfyllda (se avsnittet om gällande bestämmelser).

Slutligen anför motionärerna följande.

Enligt vår mening vore det ur rättssäkerhetssynpunkt betydligt rimligare om domstolen redan i samband med prövningen av den till vittnet utgående ersätt-

ningen även hade befogenhet att pröva huruvida icke ersättningen borde utgå direkt av allmänna medel. Därigenom skulle en part, som själv i ett brottmål nödgades inkalla ett för målets avgörande viktigt vittne, kunna befrias från skyldigheten att själv utgiva ersättningen. Rädslan för att av ekonomiska skäl inkalla ett vittne skulle därigenom väsentligt kunna minska och rättssäkerheten följaktligen också öka.

Historik

Med hänsyn till innehållet i motionerna och till det samband som råder mellan frågan om vem som skall primärt utgiva ersättning till ett vittne och frågan om vem som slutligen skall svara för kostnaden lämnas i det följande en redogörelse som avser båda frågorna.

Enligt den före *nya rättegångsbalkens* ikraftträdande den 1 januari 1948 gällande rätten kunde tilltalad, då ett allmänt åtal ogillades, erhålla ersättning för sina kostnader å målet, allenast då åklagaren anställt åtalet utan skäl. Därmed sammanhänge, att ersättningen skulle utgivas icke av statsverket utan av åklagaren, som gjort sig skyldig till felaktigt förfarande genom att anställa åtalet utan att skäl därtill förelegat.

I de allmänna motiven till *nya rättegångsbalkens* bestämmelser om rättegångskostnad i brottmål anförde *processlagberedningen* bl. a. följande.

I mål, däri talan om ansvar föres av allmän åklagare, måste frågan om skyldighet för part att ersätta rättegångskostnad regleras efter andra grunder än i tvistemål. De kostnader, som å åklagarsidan äro nödvändiga för genomförande av en straffprocess, bestridas av statsverket, och vissa av dessa kostnader, såsom för verkställande av förundersökning och för åklagarens inställelse vid rätten, äro av den art, att de, oavsett målets utgång, böra bäras av det allmänna. Däremot böra andra kostnader för statsverket i viss utsträckning ersättas av den tilltalade, om han fälles till ansvar i målet. Med hänsyn till åklagarens skyldighet att väcka åtal, så snart tillräckliga skäl föreligga, att den misstänkte är skyldig till brottet, kan det icke åläggas åklagaren att ersätta den tilltalades kostnader allenast på den grund, att åtalet ogillats. Att i dylikt fall tillerkänna den tilltalade en allmän rätt att för dessa kostnader erhålla gottgörelse av statsverket synes ej böra komma i fråga. För vissa fall kräver dock billigheten, att han erhåller gottgörelse för sina kostnader.

I motiven till bestämmelsen i 31 kap. 2 § *nya rättegångsbalken* framhöll *processlagberedningen*, att ehuru någon allmän rätt för tilltalad att, då allmänt åtal ogillas, erhålla ersättning för sina kostnader icke borde föreskrivas, vissa jämkningar i den gällande rätten likväl syntes påkallade. Beredningen anförde vidare.

Tillräcklig anledning torde ej föreligga att begränsa ersättningsrätten till de fall, då åtalet anställts alldeles utan skäl. Även då vissa skäl förelegat men dessa icke varit så starka, att de bort föranleda åtal, synes den tilltalade böra kunna få ersättning för sina kostnader. Vidare kan det i vissa fall, även om åklagaren haft sannolika skäl att väcka åtal, vara obilligt, att den tilltalade skall bära de kostnader han haft för att värja sig i målet. Stundom kan åklagaren, som blivit missledd av bevisningen, ha haft goda skäl att anställa åtal men talan dock vara objektivt obefogad. Detta kan inträffa, då det under rättegången finnes uppenbart, att den tilltalade är oskyldig, t. ex. därigenom att annan person erkänt brottet. På grund

härav synes böra föreskrivas, att tilltalad, som frikännes, må kunna erhålla gottgörelse för sina kostnader ej blott då åtalet anställts utan sannolika skäl utan även då eljest med hänsyn till omständigheterna i målet synnerlig anledning föreligger därtill. Ersättning bör emellertid utgå allenast i undantagsfall och endast då den tilltalade icke på något sätt genom sitt beteende givit anledning till åtalet. Rätten bör i varje fall pröva, huruvida skäl föreligger att utdöma ersättning. Härvid kan hänsyn tagas endast till omständigheterna i målet. Det förhållandet, att kostnaderna varit stora och den tilltalade haft svårighet att bära dem, utgör sålunda ej tillräcklig grund för att tillerkänna honom ersättning. Enligt gällande rätt skall, då den tilltalade finnes berättigad till ersättning, denna utgivas av åklagaren. Principiellt synes riktigast, att ersättningsskyldigheten åvilar statsverket. Härför talar även, att ersättningsskyldighet icke bör kunna åläggas åklagaren i annat fall än då åtalet anställts utan skäl. I övriga fall, då den tilltalade är berättigad till gottgörelse, måste denna utgå av allmänna medel. Det synes därför lämpligt, att ersättningen i alla fall erlægges av statsverket. — — —

Den tilltalades ersättningsrätt synes böra omfatta hans kostnader för försvarare och för vittne, sakkunnig eller annan bevisning under förundersökningen eller i rättegången ävensom för delgivning och för lösen av protokoll under förundersökningen och i rättegången samt av dom eller slutligt beslut. Ersättning bör dock utgå endast i den mån kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av den tilltalades rätt. Avgörande bör härvid vara, huruvida den tilltalade vid åtgärdens vidtagande haft skäl att anse densamma erforderlig. Tillika synes han böra vara berättigad till ersättning för sin inställelse vid rätten. Däremot bör ersättning ej tilläggas honom för arbete eller tidsspillan vid utförande av hans talan. — — —

Avvisas eller avskrivs allmänt åtal, synes böra bero av omständigheterna, huruvida den tilltalade skall erhålla gottgörelse för sina kostnader. Har åtal väckts vid obehörig domstol och denna avvisar målet, synes sålunda ersättning böra tillerkännas honom. Stundom torde den tilltalade kunna erhålla gottgörelse, då åtalet nedlägges på den grund, att det finnes uppenbart, att han är oskyldig. Däremot kan ersättning ej utgå, om målet avskrivs på grund av att den tilltalade avvikit eller av annan anledning, som hänför sig till den tilltalade, t. ex. om denne avlidit, innan dom meddelats.

Av de nu angivna reglerna följer, att om den tilltalade åtalats för flera brott och åtalet beträffande något brott ogillas, avvisas eller avskrivs, han kan erhålla gottgörelse för sina kostnader, i den mån de bero av åtalet i denna del, även om han fälles till ansvar för annat brott. Även då ett åtal för flera brott helt ogillas, kunna omständigheterna beträffande något brott vara sådana, att den tilltalade bör erhålla gottgörelse för sina kostnader härutinnan, under det att han själv får vidkännas sina kostnader i övrigt.

I en motion till 1944 års riksdag (II: 8) hemställdes, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och framläggande för riksdagen av förslag till sådana bestämmelser, att en av åklagarmyndighet åtalad person, som frikännes, får sina kostnader för inställelsen inför domstol ersatta av allmänna medel.

Över motionen avgav första lagutskottet utlåtande (nr 10). Utskottet uttalade som sin uppfattning att det måste anses otillfredsställande att en av allmän åklagare åtalad person, som frikändes, icke kunde erhålla ersättning för sina kostnader å målet annat än för det fall att åklagaren anställt åtalet utan skäl. Utskottet framhöll att det emellertid i nya rättegångsbalken införts stadgande i 31 kap. 2 §, varigenom detta missförhållande undanröjdes. Utskottet anförde vidare bl. a. följande.

På grund av stadgandet kunna domstolarna efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande tillerkänna tilltalad som frikännes ersättning i sådana fall, då åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller det eljest på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill. Att gå än längre på denna väg och, såsom motionären torde hava åsyftat, föreskriva en allmän regel om rätt för tilltalad, att då ett allmänt åtal ogillas, under alla förhållanden erhålla gottgörelse för sina kostnader, synes utskottet icke lämpligen kunna ske.

Motionen föranledde ej någon riksdagens åtgärd.

I likalydande motioner till 1956 års riksdag (I: 22 och II: 29) framställdes ett likartat yrkande. Motionärerna menade, att den som frikänts borde av allmänna medel erhålla skälig ersättning för kostnader för vittnen och försvarare.

På hemställan av första lagutskottet i utlåtande nr 14 beslöt riksdagen att motionerna icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. Som skäl härför åberopades, att spörsmålet var föremål för utredning inom 1951 års rättegångskommitté (se nedan) och att resultatet av utredningen borde avvaktas.

Förslag av 1951 års rättegångskommitté

I början av år 1956 uppdrog Kungl. Maj:t åt 1951 års rättegångskommitté att i samband med utredning om reglerna för fri rättegång upptaga fråga om en omprövning av reglerna om rätt för tilltalad att i brottmål, där åklagare för talan, erhålla ersättning för rättegångskostnad. I direktiven anföres härom bl a. följande.

Särskilda regler gäller om rättegångskostnad i brottmål, där åklagare för talan. Om den tilltalade frikännes, skall visserligen de kostnader, som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel till offentlig försvarare, vittne eller annan, stanna å statsverket. Men för de utgifter, som den tilltalade själv fått vidkännas, får han i allmänhet icke någon ersättning, om han frikännes. Endast om åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl eller om eljest på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning förekommer därtill, kan ersättning utgå till den frikände. Denna lagens ståndpunkt har i vissa fall lett till resultat, som kan anses vara stötande. Bestämmelserna i ämnet torde därför böra omprövas.

I betänkandet *Rättegångshjälp* (SOU 1958: 40) togs det i direktiven behandlade spörsmålet upp. Kommittén behandlade därvid frågan om icke ytterligare vissa av kostnaderna för den tilltalades processföring borde i första hand utgå av statsmedel. Den kostnad som enligt kommitténs mening främst påkallade uppmärksamhet var kostnaden för vittnen. I detta hänseende anförde kommittén följande (s. 90).

Till förmån för att vittneskostnaden skulle utgå av allmänna medel, även då vittnet höres på den tilltalades begäran, kan åberopas att det är ett allmänt intresse, att i brottmålsprocessen införes såväl utredning, vilken talar till den tilltalades nackdel, som utredning, vilken talar till hans förmån. Detta kommer även till uttryck däri att åklagaren i viss utsträckning åberopar jämväl vittnen, som tala till den tilltalades förmån, liksom ock i rättens skyldighet att självmant föranstalta om bevisning, vare sig denna är till den tilltalades förmån eller ej. Som ovan anmärkts kan vittneskostnaden ibland också övervältras å statsverket genom att rätten självmant föranstaltar om vittnesbevisning, vilken den tilltalade eljest skolat bekosta.

Även för vittnets del synes det mången gång vara att föredraga, att ersättningen utgår av allmänna medel. Det torde nämligen ej sällan förekomma att vittnen, som i brottmål åberopas av den tilltalade, bli utan ersättning därför att de ej kunna utfå denna av den tilltalade. Vittne har visserligen rätt till förskott å kostnader för resa och uppehälle, men denna möjlighet utnyttjas ej alltid och förskott å ersättning för tidsspilla är den tilltalade ej skyldig utgiva.

Mot en reform av innebörd att även den tilltalades vittnen skulle få ersättning av allmänna medel kan emellertid anföras, att en sådan ordning säkerligen skulle medföra att onödiga vittnen i åtskilliga fall skulle komma att inkallas, särskilt i sådana fall då den tilltalade ej har försvarare. Härigenom skulle statsverket drabbas av onödiga kostnader både i form av vittnesersättningar och därigenom att brottmålsprocesserna bleve mera vidlyftiga och tidsödande än eljest. Med hänsyn till vad nu anförts har kommittén — om än med viss tvekan — funnit sig icke böra förorda, att kostnad för den tilltalades vittnen skall utgå av allmänna medel i annat fall än då den tilltalade åtnjuter rättegångshjälp.

Kommittén föreslog däremot att i mål, vari åklagare fört talan, den tilltalade eller hans försvarare berättigades erhålla utskrift av rättens dom eller slutliga beslut utan avgift.

I fråga om frikänd tilltalads rättegångskostnad syntes det kommittén uppenbart, att det ej bör komma i fråga att införa rätt för varje tilltalad som frikännes till ersättning av statsmedel för rättegångskostnad. Kommittén ansåg emellertid de gällande reglerna, enligt vilka ersättning må utgå allenast då åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl eller eljest på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill förekommer, alltför restriktiva.

Kommittén föreslog att i 31 kap. 2 § rättegångsbalken som huvudregel stadgades, att om den tilltalade frikännes i mål, vari åklagare för talan, rätten skulle äga tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad. Från denna regel skulle göras undantag så att ersättning ej fick utgå om den tilltalade genom sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Beträffande den närmare motiveringen för undantagsreglerna hänvisar utskottet till betänkandet (s. 91).

Kommittén föreslog att angivna regler skulle gälla för bl. a. vittne eller sakkunnig, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av den tilltalades rätt. Kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse vid rätten skulle få ersättas endast om synnerlig anledning förekom därtill.

Sedan rättegångskommitténs förslag, som främst avsåg vidgade möjligheter att erhålla processuell rättshjälp, varit föremål för remissbehandling, tillkallades år 1962 en ny utredning i frågan. Den nya utredningen avgav år 1965 ett betänkande med reviderat förslag till lag om rättegångshjälp m. m. (*Rättegångshjälp*, SOU 1965: 13). Förslaget bygger i det väsentliga på rättegångskommitténs förslag. De frågor som aktualiserats i anledning av förevarande motioner har endast indirekt berörts i betänkandet (s. 109—110). Även detta betänkande har remissbehandlats.

De båda betänkanterna, som behandlats i det föregående, har hitintills icke föranlett något Kungl. Maj:ts förslag rörande rättegångshjälpen.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande från *justitiekanslern (JK)*, *riksåklagaren (RÅ)*, *Göta hovrätt* och *statskontoret*. Tillfälle att avgiva yttrande har därjämte beretts *Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare*, *Föreningen Sveriges åklagare* och *Sveriges advokatsamfund*. Innan en sammanfattning av innehållet i yttrandena lämnas, bör det anmärkas, att flera av remissinstanserna inte klart skilt mellan frågan om vem som primärt skall utge ersättning till vittnet och frågan om vem som slutligen skall svara för kostnaden. Med hänsyn härtill behandlas frågorna här parallellt.

Styrelsen för *Advokatsamfundet* tillstyrker en översyn av 36 kap. 24 § RB och förutsätter att en sådan översyn kommer att avse även de här aktuella bestämmelserna i 31 kap. 2 § RB. Även *Domarföreningen* tillstyrker en översyn av reglerna i sistnämnda paragraf. *JK*, *RÅ* och *Åklagarföreningen* avstyrker motionsyrkandet. Även de båda övriga remissinstanserna, *Göta hovrätt* och *statskontoret*, ställer sig avvisande till motionerna. *JK* anför att frågan inte torde ha någon egentlig praktisk betydelse och att den även äger samband med det principiella spörsmålet angående omfattningen av den tilltalades ersättningsskyldighet och det därför synes tveksamt om den kan ses isolerad därifrån. *Åklagarföreningen* anser, att frågan utan nämnvärd olägenhet kan anstå till dess den kan upptagas då en allmän översyn av reglerna om rättegångskostnaderna i brottmål aktualiseras. *Göta hovrätt* anför liknande synpunkter. *RÅ* menar att motionsförslaget bör tas upp i samband med det förslag rörande vidgade möjligheter till fri rättegång, som framlagts 1965 och som ännu inte slutligt prövats av Kungl. Maj:t. Även *statskontoret* hänvisar till nämnda förslag.

Såsom i viss mån framgår av det redan anförda medger vissa av remissinstanserna, trots att de ställer sig avvisande till yrkandet i motionerna, att bestämmelserna på området kan behöva revideras. Beträffande remissinstansernas inställning i sakfrågan må därför anföras ytterligare följande. *RÅ* uttalar att han till viss del kan ansluta sig till motionärernas uppfattning att den enskildes ställning i rättegång i vissa avseenden kunde vara förmånligare; en ledande synpunkt bör således vara att ekonomiska skäl inte skall utestänga någon från möjligheten att ta till vara sina intressen vid domstol. *Domarföreningen* samt *Göta hovrätt* anlägger ungefär samma synpunkter. Hovrätten anser dock att det torde vara relativt sällsynt att en tilltalad av ekonomiska skäl avstår från att åberopa ett vittne. Vidare anför hovrätten, att det kan te sig stötande för den tilltalade att han om han inkallar ett vittne och genom vittnesmålet blir frikänd, skall stå för kostnaden för vittnet. *Advokatsamfundet* hävdar liknande synpunkter som de sist anförda och tillägger, att det är än mer stötande att den tilltalade, även där han slutligen tillerkänns ersättning av allmänna medel, kan ha nödgats att av egna medel förskotta sådana kostnader. *Domarföreningen* uttalar att skäl ur rättssäkerhetssynpunkt talar för att i brottmål den enskilde i utökad omfattning skulle kunna få ersättning för den bevisning han önskar åberopa.

Remissyttrandena innehåller genomgående en erinran om de möjligheter som

finns att få fri rättegång. Vidare utgör en väsentlig del av innehållet i yttrandena redogörelser för bestämmelser i rättegångsbalken — och för praxis i fråga om dessa — som i likhet med den fria rättegången är ägnade att ge det av motionärerna upptagna problemet en mer begränsad omfattning. Således framhålls, att det åligger rätten att tillse att utredningen i ansvarsfrågan blir fullständig och att rätten därför enligt 35 kap. 6 § RB äger självmant bl. a. inkalla vittne eller föranstalta om annan bevisning. Vidare kan den tilltalade genom hänvändelse till rätten eller åklagaren ofta åstadkomma, att viss person, som han önskar få hörd som vittne, inkallas utan att han själv primärt behöver svara för kostnaden. *Domarföreningen* framhåller, att enligt Föreningens erfarenhet brukar framställningar från den tilltalade till åklagaren om viss vittnesbevisning villfaras i stor utsträckning. *Åklagarföreningen* påpekar i detta sammanhang att det är åklagaren obetaget att som bevisning åberopa även hörande av personer som lämnar för den tilltalade fördelaktiga uppgifter. Föreningen tillägger, att detta naturligtvis inte sker alltför ofta, men det förekommer i fall då det från åklagarens sida bedömes som erforderligt för att fullständiga utredningen och ge domstolen en mer nyanserad bild av det brott som är föremål för rättslig prövning.

Flera av remissinstanserna tar upp frågan om konsekvenserna av en ändrad lagstiftning i enlighet med motionernas syfte. *RA* anför.

Från allmän synpunkt är det önskvärt att den bevisning, som åberopas vid domstolarna, hålls inom måttliga gränser. En avsevärt vidgad rätt för enskild part att av allmänna medel få ersättning för kostnader som föranletts av att han själv påkallat bevisning möter från denna synpunkt betänkligheter. Ökat antal vittnen vid domstolarna skulle bl. a. leda till längre handläggningstider än för närvarande och till större kostnader för det allmänna.

Även *Domarföreningen* framhåller, att vid en eventuell omarbetning av reglerna bör de avfattas så, att de förhindrar att den enskilde inkallar vittnen i en utsträckning som inte motsvaras av sakens beskaffenhet och bevisläget. *Advokatsamfundet* menar att farhågorna för att den tilltalade på det allmännas bekostnad skall dra in onödig bevisning i processen inte bör överdrivas. Därvid hänvisar *Advokatsamfundet* till bestämmelserna i 35 kap. 7 § RB om att rätten skall tillse att i målet inte dras in något som inte är av betydelse och att inte bevisning förebragts, som med avsevärt ringa besvär eller kostnad kan föras på annat sätt.

Två av remissinstanserna tar upp spörsmålet om vid vilken tidpunkt prövning bör ske av vem som skall utge eller slutligen svara för vittneskostnad, då vittnet åberopats av enskild part. *Göta hovrätt* anför att motionärerna synes ha utgått från att en prövning av frågan om vem som skall utge ersättning till vittnet skall kunna ske med hänsyn till bl. a. vittnesmålets betydelse för utgången av målet. Hovrätten menar att en sådan förprövning av målet i samband med vittnesmålet inte kan komma i fråga. *Domarföreningen*, som synes ha tolkat motionärernas uttalande som avseende vem som slutligen skall svara för vittneskostnaderna, anser att prövningen skall anstå till dess all bevisning förebragts och målet kan överblickas eller således då målet slutligen avgöres.

Utskottet

Enligt rättegångsbalken skall i brottmål ersättning till vittne som åberopas av den tilltalade utges av denne. I andra fall — d.v.s. då åklagaren påkallat vittnets hörande eller då rätten självmant inkallat vittnet — skall ersättningen utbetalas av allmänna medel (36 kap. 24 § rättegångsbalken). Om den tilltalade döms för brottet, skall han enligt huvudregeln till statsverket återgälda bland annat vittneskostnad som utgått av allmänna medel. Vid frikännande dom kan den tilltalade erhålla ersättning för den egna vittneskostnaden endast om åklagaren väckt åtalet utan sannolika skäl eller om det eljest på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill (31 kap. 2 § rättegångsbalken).

Motionärerna kritiserar regeln i 36 kap. 24 § att den tilltalade skall utge ersättning till de vittnen som han åberopat. Bestämmelsen kan enligt deras mening medföra att en tilltalad, som har svag ekonomi men likväl inte fri rättegång, avstår från att inkalla ett vittne som skulle ha kunnat lämna upplysningar av avgörande betydelse för målets utgång. Vidare framhåller motionärerna som otillfredsställande, att rätten, även då åtalet ogillas, måste »hänvisa vittnet till att uppbära sin ersättning av parterna». Domstolen borde tilläggas rätt att redan vid prövningen av vittnesersättningens storlek föreskriva att ersättningen skall utgå av allmänna medel. Därigenom skulle skapas större möjligheter för tilltalad som frikänns att slippa svara för vittneskostnad. I motionsyrkandet hemställs om en översyn av reglerna i 36 kap. 24 § i detta syfte.

Enligt utskottets mening framstår det som ett självklart rättvisekrav att en tilltalad inte skall behöva avstå från att tillvarata sin rätt vid domstol av det skälet, att han saknar ekonomiska möjligheter att utge ersättning till vittne, som han önskar åberopa och vars hörande är av betydelse för målets prövning. Reglerna om fri rättegång är avsedda att tillgodose detta krav.

Även om man beaktar möjligheterna till fri rättegång kan man emellertid inte bortse från att fall kan förekomma där en tilltalad avstår från att åberopa ett vittne av ekonomiska skäl. Såsom uttalats under remissbehandlingen av motionerna torde dock problemet vara av begränsad praktisk betydelse. Den tilltalade har nämligen som regel möjlighet utverka att det vittnesförhör, som han finner önskvärt, äger rum på åklagarens eller rättens initiativ och därmed åstadkomma att vittnet får ersättning av allmänna medel. Ibland kan det emellertid av tidsskäl eller andra orsaker vara svårt att anlita denna utväg. Därtill kommer att den tilltalade inte alltid känner till de möjligheter som finns i angivna hänseende. Enligt utskottets mening möter det dock vissa betänkligheter att införa en regel som i princip ger vittnen som åberopas av den tilltalade ersättning av allmänna medel, eftersom det är önskvärt att bevisningen hålls inom måttliga gränser; ett ökat antal vittnen skulle bland annat kunna leda till omotiverat långa handläggningstider och onödiga kostnader för det allmänna. Vad utskottet sålunda anfört hindrar dock inte att det kan förtjäna närmare övervägas om en reform med det i motionerna angivna syftet är möjlig att genomföra. Problemet bör dock även ses i sammanhang

med den i fortsättningen behandlade frågan om vem som slutligen skall svara för kostnaden.

Av den inledningsvis lämnade redogörelsen framgår att regeln i 31 kap. 2 § rättegångsbalken om rätt för den som blir frikänd i brottmål att få ersättning för sina kostnader är mycket restriktivt utformad. Det har också visat sig i praktiken, att ersättning av allmänna medel ytterst sällan utgår med stöd av denna bestämmelse. Som bland annat framhållits under remissbehandlingen framstår det som stötande för rättskänslan att den, som inkallar ett vittne och genom vittnesmålet blir frikänd, i allmänhet saknar möjlighet att få ersättning för vittneskostnaden. Såvida man inte stannar för att låta varje vittneskostnad utgå av allmänna medel i enlighet med vad som övervägts ovan, bör därför enligt utskottets mening regeln i 31 kap. 2 § erhålla en för den tilltalade generösare avfattning.

I enlighet med det sagda bör de här behandlade reglerna i rättegångsbalken bli föremål för översyn. Eftersom frågorna torde ha en mera begränsad praktisk betydelse och då de i viss mån varit föremål för uppmärksamhet under det i redogörelsen ovan nämnda arbetet på en rättshjälpsreform, är någon särskild utredning inte påkallad. Frågorna torde kunna bli föremål för närmare överväganden i samband med behandlingen av andra rättegångsfrågor inom Kungl. Maj:ts kansli. I detta sammanhang kan erinras om att Kungl. Maj:t ännu inte tagit slutlig ställning till det förslag som år 1965 framlagts om en reformerad rättegångshjälp.

Utskottet hemställer,

att riksdagen i anledning av motionerna I: 746 och II: 862 i skrivelse till Kungl. Maj:t ger till känna vad utskottet i det föregående anfört.

Stockholm den 4 november 1969

På första lagutskottets vägnar:

ERIK ALEXANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Alexanderson (fp), Erik Svedberg (s), fröken Mattson (s)*, herrar Hjorth (s)*, Schött (m), Svanström (cp), fru Lindström (s)* och herr Richardson (fp);

från a n d r a kammaren: fru Löfqvist (s), fröken Bergegren (s), herrar Dockered (cp), Wiklund i Stockholm (fp), Oskarson (m), fru Bergander (s), herr Rosqvist (s) och fru Jonäng (cp).

---

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.